

LA UNIVERSITAT A FRANÇA: REALITATS, PROBLEMES, TRANSFORMACIONS¹

Jean-Louis Guereña

RESUM

En aquest article, l'autor, bon coneixedor de la realitat educativa europea, ofereix un estudi comparatiu sobre la realitat universitària francesa. Es presenta un treball sistemàtic que té en compte aspectes diacrònics i sincrònics. Des de la perspectiva de la història, es planteja la gènesi i l'evolució del sistema universitari francès, alhora que des de la realitat actual s'analitzen els diferents nivells que vertebraven avui l'organització de la universitat a França.

PARAULES CLAU: educació comparada, França, sistema educatiu, universitat, ensenyament superior.

ABSTRACT

In this article the author, who is a great expert on the educational situation in Europe offers a comparative study of the French university situation. He presents a systematic work that takes into account diachronic and synchronic aspects. From the historical perspective, he considers the origins and evolution of the French university system

1. Presentem a continuació el text d'una conferència pronunciada en el Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona, el 27 de febrer de 2004. Hem conservat el to oral de la intervenció, que només pretén descriure a grans trets el sistema universitari francès des del punt de vista d'un dels seus actors. El professor Guereña desitja que, malgrat les seves possibles mancances, aquest text pugui ser d'alguna utilitat per als amics de l'altre costat dels Pirineus.

and, at the same time, from the current situation he analyzes the different levels that today form the university organization in France.

KEY WORDS: comparative education, France, educational system, university, higher education.

La universitat a França presenta òbviament aspectes molt similars al que és la universitat a Espanya (ens referim a les universitats «clàssiques» o «presencials», a part, doncs, de la UNED o la UOC, l'equivalent de les quals no existeix realment al país veí) i també alguns aspectes no negligibles pel que fa a l'estructura i al funcionament general, als diplomes (fins i tot en el marc de la nova estructura L-M-D, llicenciatura-màster-doctorat) i en el professorat.

Al marge d'una descripció general del funcionament del sistema universitari francès, insistim més en els aspectes diferencials que es donen dins de l'àmbit de les lletres i de les humanitats, camps que en general coneixem més directament, encara que sabem amb certesa que no podem dir-ho tot. Com a dada quantitativa d'entrada, podem assenyalar que durant el curs 2000-2001 hi havia a França un total de 2,1 milions d'estudiants en l'ensenyament superior (*postbac*), dels quals 1,4 estaven matriculats a les universitats pròpiament dites. I això és així perquè l'ensenyament universitari no cobreix la totalitat de l'ensenyament superior, per bé que pràcticament tots els titulars del batxillerat (a prop d'un 70 % d'una generació de joves) segueixen estudis superiors d'una manera o d'una altra.

Ens referirem, en primer lloc, als veritables pilars, les «pedres angulars» del sistema educatiu francès (el batxillerat i la famosa *agrégation*, oposició de l'ensenyament secundari), així com a les seves característiques més significatives, que ens sembla que són alhora el centralisme i el dualisme. Altrament, i després d'algunes dades sobre el nombre i la tipologia de les universitats, farem una breu història de les universitats a França, insistint en la llei Edgar Faure de 1968, reflex naturalment del Moviment de Maig, abans de passar a examinar l'organització universitària actual i futura, el professorat i altres qüestions relacionades amb la universitat.

INTRODUCCIÓ I ASPECTES GENERALS: CENTRALITZACIÓ, DUALISME

D'entrada, ens referirem al famós *bac* perquè no s'ha d'oblidar que les dues pedres angulars del sistema educatiu francès en el seu conjunt són el batxillerat

i l'*agrégation*. El «batxillerat» com a diploma (el *bac*, com se l'anomena familiarment a França) fou concebut des del principi com un examen nacional amb proves comunes a tots els candidats, l'obtenció del qual permet matricular-se directament —llevat d'excepcions— en un establiment d'ensenyament superior. De fet, constitueix el primer grau de l'ensenyament superior abans de la llicenciatura i del doctorat, fins al punt que el tribunal continua sent presidit per un professor d'universitat.

D'altra banda, les «oposicions» de l'ensenyament secundari (el CAPES, certificat d'aptitud al professorat de l'ensenyament secundari, i particularment l'*agrégation*, oposició més restrictiva) permeten a qui ensenya en la secundària gaudir d'un horari més reduït i d'un major salari que els titulars del CAPES, que continuen constituint, d'una banda, i malgrat la creació dels IUFM (instituts universitaris de formació de mestres), el principal objectiu dels departaments i les facultats de lletres, llengües, història... De l'altra, el CAPES és una condició gairebé imprescindible per ingressar a la universitat com a professor titular (*maître de conférence*), a banda naturalment del doctorat. En conseqüència, aquí tenim una diferència respecte al que ocorre en general a Espanya, perquè a França no hi ha un tall taxatiu entre ensenyament secundari i superior, sinó tot el contrari.

Tampoc no hem d'oblidar que a França —país encara molt centralitzat, herència de la història— l'Estat segueix tenint la responsabilitat dels continguts d'ensenyament, de les avaluacions, de l'estatut del personal docent. El *recteur* (el delegat del Govern en una «acadèmia», un districte universitari format per diverses províncies) segueix sent el «canceller» de la universitat (el que custodia els «segells» de la universitat). Com a òrgans consultius que funcionen en l'àmbit nacional, podem esmentar el CNESER (Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche), que podríem definir com «el parlament de les universitats»; el Comitè Nacional d'Avaluació; la Conferència dels Rectors (*présidents*) d'Universitats (CPU) i el CNU (Consell Nacional de les Universitats), que ja tractarem més endavant.

Però potser el que més cridi l'atenció des de fora, i en particular des de Catalunya, sigui no solament la centralització sinó també la diversificació del sistema. En efecte, la seva dualitat, que podríem descriure ràpidament com la separació entre el sector d'elit i el sector de masses. La primera línia de caràcter elitista comporta una forta selecció intel·lectual però també social. Així, es detecta una dualitat de camins: el sistema de les grans escoles, la preparació del qual es realitza en alguns i prestigiosos instituts d'ensenyament secundari (les «classes preparatòries», dos anys després de l'any de «batxillerat» i que coexisteixen en els instituts amb les classes de «tècnics superiors», secció professional enfocada cap al BTS, Brevet de Technicien Supérieur) i la universitat de masses,

la universitat pròpiament dita, que és oberta a tots els titulars del «batxillerat» —llevat de medicina, on funciona un *numerus clausus*. Actualment, i particularment a la regió parisenca, on es concentren no solament les universitats sinó també els estudiants, funciona una «selecció» segons la capacitat d'acollida dels centres universitaris.

NOMBRE I TIPOLOGIA DE LES UNIVERSITATS

Existeixen avui dia un total de vuitanta-tres universitats públiques, més unes quantes universitats catòliques que també atorguen diplomes estatals: París, Lilla, Angers, Tolosa. Esmentem també l'intent del polític dretà Pasqua (ex-president del Conseil Général, equivalent de la Diputació Provincial, d'Alts de Sena, la província més rica de França) de muntar una universitat privada: Universitat Leonardo da Vinci a Nanterre.

Podem diferenciar les universitats polivalents (com la de Tours), és a dir, que tenen ensenyaments universitaris diversificats (ciències, lletres, medicina, dret...) i les universitats especialitzades (ciències, medicina, lletres), sobretot però no només a París, on l'antiga Sorbona es va esqueixar en nombroses universitats. Actualment, són tretze i, oficialment, tres recorden la denominació de la Sorbona —París I-Panthéon-Sorbona; París III-Sorbona Nova; París IV-París-Sorbona—, més altres universitats a les «noves ciutats perifèriques» (Evry, Cergy, Saint-Quentin).

Aquesta «divisió» d'universitats (i, en particular, de la vella «Universitat de París») explica que no hi hagi «macrouniversitats» (en nombre d'estudiants i de professors), com és el cas de la Universitat Complutense de Madrid o de la Universitat de Barcelona. El nombre d'estudiants per universitat se situa, doncs, a les universitats més grans en aproximadament trenta mil alumnes (aquest és el cas de Tours, per exemple).

Hi ha, d'altra banda, a França deu «pols universitaris europeus» per reforçar les relacions de les universitats amb les col·lectivitats locals, els organismes d'investigació i el món de l'empresa.

També es pot al·ludir al Centre National d'Éducation à Distance (CNED), que ofereix similituds amb la UNED i les distintes universitats obertes com la UOC: intervé, en efecte, en tots els nivells educatius, des de l'ensenyament primari fins al superior, dirigint-se cap als qui, per motius de salut o de treball, no poden assistir de manera presencial a establiments d'ensenyament. En matèria d'ensenyament universitari, es coneix essencialment el CNED per les seves preparacions per a les oposicions de l'ensenyament secundari (CAPES i Agrégation).

Algunes universitats, com la de París-X-Nanterre, han posat en marxa el que anomenen *télé-enseignement*, és a dir, cursos per ràdio.

BREU HISTÒRIA DE LES UNIVERSITATS A FRANÇA

Com va passar a altres estats d'Europa com Espanya, les primeres universitats sorgeixen a l'edat mitjana i algunes assoleixen una fama internacional (com la Sorbona o Montpeller). Es tracta d'institucions autònomes que tenen el monopoli dels títols. Formen els qui exerciran les responsabilitats més altes civils i religioses.

La Revolució suprimirà les universitats i crearà al seu lloc les famoses «grans escoles» (École Polytechnique i ENS, o École Normale Supérieure). Actualment, són quatre —l'ENS de París, rue d'Ulm, de ciències i lletres; l'ENS de Lió, de ciències; l'ENS LSH de Lió, de lletres i humanitats, i l'ENS de Cachan (exENSET-École Centrale)— les que continuen existint, al costat de moltes altres «grans escoles», de nivell inferior, en particular per formar enginyers.

L'any 1806 Napoleó va crear la «Universitat Imperial», organització centralitzada. A les ciutats seus de les «académies» (dirigides per un rector) es troben les facultats, els organismes estatals. Uns anys més tard, el 1850, la llei Falloux, a més de consagrar la llibertat d'ensenyament en primària i secundària, suprimeix la Universitat Imperial, que es transforma en Universitat de França. Tutelades pels rectors (delegats del Govern) i dirigides per un degà, les facultats no es constitueixen en universitats pròpiament dites fins a l'any 1896. Poques transformacions (tret del fort creixement estudiantil en els anys de postguerra) es poden constatar fins al 1968.

LA LLEI EDGAR FAURE (1968)

Després dels esdeveniments de maig de 1968, que van tenir com a primers protagonistes els estudiants i els universitaris, la llei Edgar Faure va transformar les facultats en UER (unitats d'ensenyament i investigació) —avui UFR (unitats de formació i investigació)— amb la pretensió de concedir autonomia i fomentar la participació i la pluridisciplinarietat, aspectes llavors totalment nous:

—Autonomia administrativa. Les universitats i UER són administrades per juntes elegides per votació directa o indirecta (consell d'administració, consell científic i consell de la vida universitària; consell d'UER o de facultat). Ambdues estructures (el Departament no té entitat jurídica) són dirigides per un rector (*président de l'université*) i directors (o degans).

—Autonomia pedagògica. Les universitats determinen les seves modalitats d'ensenyament (els seus programes concrets) i d'avaluació (*contrôle des connaissances*) dins de diplomes estatals, els texts dels quals determinen només límits horaris i continguts bàsics, o de diplomes propis (*diplômes d'université*).

—Autonomia financera. L'establiment disposa de pressupost propi, recursos estatals (actualment per contracte quadriennal) i recursos propis (públics —regió— o privats —taxa d'aprenentatge, en determinats estudis—).

—La participació. Representants del personal docent, dels estudiants i del personal administratiu i tècnic (ANECS) participen en la gestió universitària en consells de govern, on figuren també personalitats extrauniversitàries, procedents, per exemple, del món econòmic.

Finalment, es pretén assolir la pluridisciplinarietat per l'agrupació d'UER, la creació de noves assignatures i de nous diplomes (el que seran per exemple, dins del sector de les humanitats, les seccions de LEA —llengües estrangeres aplicades— i AES —administració econòmica i social—).

L'ORGANITZACIÓ UNIVERSITÀRIA ACTUAL

Durant el curs 2003-2004 l'organització de l'ensenyament superior a França està regida per la llei del 26 de gener de 1984 (llei Savary, del nom del ministre d'Educació de llavors), llei que recull els grans principis de la llei del 12 de novembre de 1968 (llei Edgar Faure). Es pot afegir la circular de març de 1989 que fixa la política de contracte plurianual entre l'Estat i les universitats, i els diversos plans per reforçar i millorar la situació (material en particular) de les universitats, Pla Universitat 2000 (el 1991) i Pla U3M el 1999, «Universitat del tercer mil·lenni».

Des del punt de vista de la tipologia dels establiments, es pot distingir principalment entre les universitats pròpiament dites, les «grans escoles» (ciències i tecnologia, economia i gestió, lletres), els IEP (Instituts d'Études Politiques) i els IUFM (Instituts Universitaires de Formation des Maîtres), que han substituït les antigues escoles normals d'instrucció primària per a la formació dels mestres (avui, *professeurs des écoles*), que afegeix a més, en col·laboració amb les universitats, la formació dels professors de secundària (CAPES).

Una universitat està formada per diverses UFR, dividides al seu torn en departaments o instituts que disposen de responsabilitat financera (CR, Centres de Responsabilité) i instituts autònoms (com poden ser-ho els IUP, Instituts Universitaires Professionnalisés). Al si de les universitats, podem distingir entre l'ensenyament universitari *llarg* o tradicional, actualment organitzat en tres cicles d'estu-

dis (en UFR), i l'ensenyament universitari *curt* o professional (en els IUT, Institut Universitaire de Technologie, on s'obté el DUT, diploma universitari de tecnologia, en dos anys).

Els estudis universitaris «llargs» s'organitzen actualment en tres cicles que corresponen a tres diplomes importants: DEUG (diploma d'estudis universitaris generals), llicenciatura i doctorat. El primer cicle (de dos anys) condueix, doncs, al DEUG, amb la semestralització dels estudis (octubre-gener i febrer-maig) i la compensació de les assignatures (o UE, o unitats d'ensenyament). Com a tipologia de classes, es distingeixen entre les «classes magistrals» (*cours magistraux*) per a tots els estudiants d'un nivell determinat (s'hi poden comptar diversos centenars d'estudiants), *travaux dirigés* (TD), per grups de quarantacinc com a màxim, i *travaux pratiques* (laboratoris d'idiomes, per exemple).

Es pot apuntar també que cada curs (UE) té relativament poques hores a la setmana (una, una hora i mitja, de manera excepcional dues) distribuïdes en poques setmanes (l'any està estructurat en vint-i-cinc setmanes, trenta-dos si s'inclouen els exàmens de maig-juny i de setembre). Concretament, l'any universitari (després dels exàmens de setembre) comença la primera o la segona setmana d'octubre, després dels exàmens de setembre, i acaba la segona setmana de maig.

El segon cicle condueix a la llicenciatura (un any, és a dir, tres després del batxillerat) i la *maîtrise* (quart any), per preparar la *mémoire de maîtrise* (tesina de llicenciatura) necessària per iniciar estudis de tercer cicle. A part de la *licence* clàssica, existeixen unes quantes *licences professionnelles* molt especialitzades, en funció de les necessitats econòmiques locals. D'altra banda, existeixen, immediatament després del DEUG, sense llicenciatura doncs, les *maîtrises* de ciències i tècniques (MST) i les *maîtrises* de ciències de gestió (MSG), així com alguns *magistères* especialitzats i professionalitzadors.

El tercer cicle, després d'un primer any de DEA (diploma d'estudis aprofundits), és a dir, BAC + 5, condueix al doctorat (en principi, tres anys després del DEA). Un altre diploma de tercer cicle, més professional, és el DESS (diploma d'estudis superiors especialitzats), nivell BAC + 5. Un cas a part el constitueixen els estudis de medicina, on els tres cicles tenen una altra temporalitat (vuit anys per al títol de doctor en medicina general, de deu a onze per al de metge especialista).

EL PROJECTE 3/5/8 (NIVELL BAC + 3, 5, 8 ANYS) O L-M-D (LLICENCIATURA-MASTER-DOCTORAT)

Es tracta d'una reforma iniciada per l'inefable ministre Allègre i seguida pels seus successors Lang i Ferry i l'actual ministre Fillon, per intentar arribar a

una harmonització dels estudis universitaris europeus després dels acords de Bolonya. En principi, i després de nombroses reunions i concertacions amb el Ministeri, la reforma entra en vigor a partir del curs 2004-2005 (segons l'agenda fixada per les universitats), almenys per al nivell M1 (màster de primer any, equivalent a l'antiga *maîtrise*).

Dins de l'harmonització dels sistemes universitaris francesos, s'ha creat últimament (primer a les escoles d'enginyers i després a les universitats) el títol de màster (o *mastaire*) [bac + 5], que ve a ser un títol intermediari entre la llicenciatura (que constituïria el primer diploma universitari i que segueix amb només tres anys d'estudis universitaris) i el doctorat, amb dues orientacions: màster «professional» i màster d'investigació. De moment, els diplomes de tercer cicle actuals (DEA i DESS) romanen vigents.

En equivalència als crèdits ECTS (sistema europeu de crèdits), un semestre valdrà trenta crèdits; un any, seixanta; una llicenciatura, cent vuitanta, i un màster, tres-cents (vegeu quadre).

EL PROFESSORAT

Bàsicament, hi ha a la universitat dues categories de professors, els professors investigadors (*enseignants-chercheurs*) «titulars» i els professors no investigadors. Entre els primers hi ha els MCF (*maîtres de conférences*, equivalent relatiu als «professors titulars» espanyols) i els *professeurs* (catedràtics), el servei d'ensenyament del qual es calcula per any des de la llei de 1984 en un total de cent noranta dues hores de treball dirigit (o el seu equivalent, sobre la base que una hora de classe magistral «val» una hora i mitja de TD), la qual cosa equival més o menys a unes sis hores d'ensenyament en unes vint-i-cinc setmanes.

D'altra banda, hi ha els PRAG (*professeurs agrégés*), que són catedràtics d'ensenyament secundari que tenen un servei d'ensenyament doble de l'anterior, és a dir, 388 hores l'any, a més de becaris (*moniteurs-allocataires de recherche*), d'encarregats de curs (*vacataires*) i d'ATER (*attachés temporaires d'enseignement et de recherche*) que cobreixen una plaça vacant durant un any o un semestre (*agrégés* que acaben una tesi per exemple).

Convé destacar les diferències importants d'estatut, a més de salarials, entre el MCF i el *professeur*, circumstància que no es dona (o molt menys) a Espanya. Només els catedràtics s'han d'ocupar dels estudis de tercer cicle: concretament, només ells (amb excepcions) poden donar classes de doctorat, dirigir tesis i, fins i tot, formar part de tribunals de tesis (llevat que siguin MCF *habilités*).

Per accedir a ser MCF, es necessita «administrativament» com a mínim una tesi doctoral (les anomenades «noves» tesis segons la llei de 1984 i la desaparició de les antigues tesis de tercer cicle/d'Estat). A la pràctica, tant per ser «qualificat» pel CNU (Consell Nacional de les Universitats) com per ser nomenat per les «comissions d'especialistes» locals (pròpies a cada universitat), és gairebé imprescindible ser *agrégé* (i eventualment *normalien*, 'antic alumne d'una ENS'), tenir experiència professional (com a ATER o *moniteur*, 'becari') i algunes publicacions. L'*oposició* consisteix realment en un concurs de mèrits amb una possible entrevista per als candidats seleccionats.

El MCF que desitgi accedir al cos de catedràtics haurà de passar l'«habilitació», que consisteix en la reunió de diversos treballs (llibres, articles) i d'un conjunt inèdit que es llegeix com una tesi davant d'un tribunal. Com el MCF, el candidat a *professeur* ha de ser «qualificat» prèviament per la instància nacional del CNU abans de poder presentar-se en una plaça vacant (a la seva universitat o en una altra). En dret i en medicina (on no hi ha «agrégations» de l'ensenyament secundari), hi ha «agrégations» de l'ensenyament superior, que són llavors oposicions tradicionals amb temaris. Avui dia, el sistema de reclutament és molt més obert que l'espanyol, si exceptuem el cas parisenc. De fet, molts espanyols, amb estudis i tesi espanyola, es presenten (i les obtenen) a places de titulars francesos (particularment en els departaments d'estudis hispànics).

CONCLUSIÓ

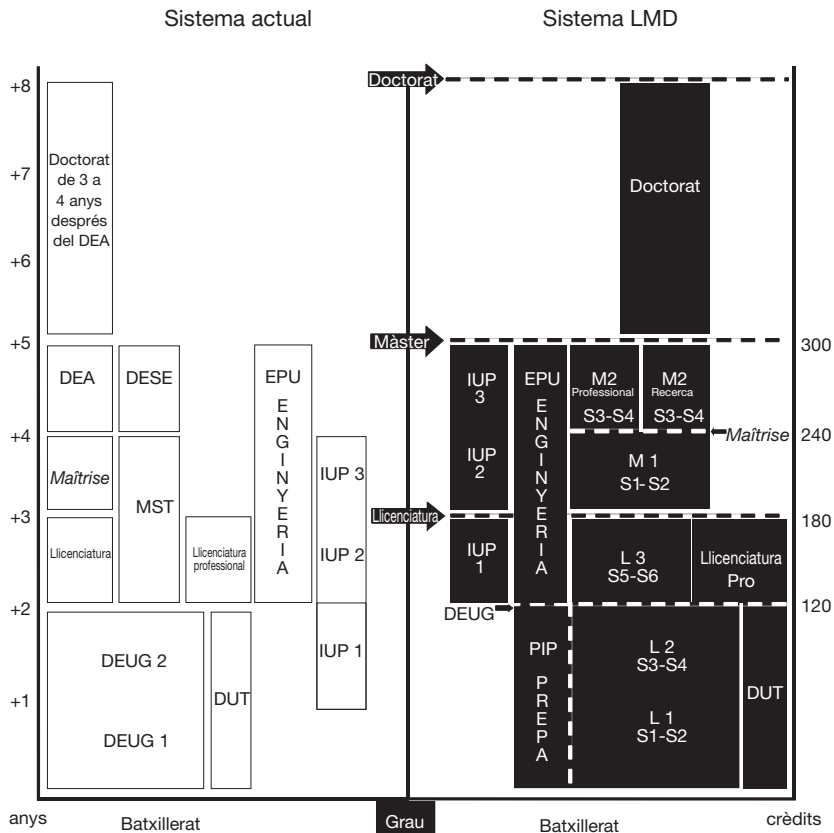
En constant evolució, la universitat ha sabut diversificar les seves formacions, obrint-se a la professionalització sense perdre de vista la seva missió primera (formar els professors i investigadors de demà). Entre altres elements, voldríem ressaltar-ne un de gairebé «estructural» i un altre de conjuntural. El fracàs estudiantil, particularment en primer cicle, és importantíssim (gairebé la meitat dels estudiants), bé per manca de motivació, bé per falta d'adaptació als estudis universitaris (poques hores de classe, importància del treball personal).

Un altre tema, particularment agut en lletres, és la falta de sortides professionals llevat de l'ensenyament (secundària o universitària), malgrat l'intent de diversificació. La falta actual de professorat de secundària (en matemàtiques, anglès i espanyol) pot suposar, no obstant això, algun avantatge per als estudiants. Després del repte de la massificació estudiantil al qual em sembla que s'ha adaptat més o menys la universitat, aquesta s'enfronta ara mateix amb un altre problema. La baixa del nombre d'estudiants que aplega actualment la universitat, després d'anys sense parar d'un creixement exponencial que avui constitueix un

reflex de la baixa de naixements després del *baby boom* de postguerra, planteja alguns problemes de reestructuració. Els intercanvis internacionals, especialment entre els estudiants (beques Erasmus/Sòcrates per a les quals és lamentable que l'oferta superi la demanda, cotuteles de tesi...) estan encara poc desenvolupats.

Materialment, en qüestió d'equipament informàtic, per exemple, les universitats franceses em sembla que presenten encara un cert retard. Però en matèria d'investigació, gràcies a les escoles doctorals i als equips d'investigació reconeguts pel Ministeri (EA o *équipes d'accueil*, com el CIREMIA, majoritàriament), les universitats franceses mantenen un fort potencial al costat dels grans organismes públics d'investigació (CNRS —l'equivalent del CSIC—, INSERM, CEA...). Finalment, la liberalitat del sistema universitari obliga, no obstant això, a repensar les missions de la universitat dins de la societat (formació general, professional o ambdues).

Esquema simplificat dels estudis universitaris

Llegenda:

- DEA: Diploma d'estudis aprofundits
- DESE: Diploma d'estudis superiors especialitzats
- DEUG: Diploma d'estudis universitaris generals
- DUT: Diploma universitari professionalitzat
- IUP: Institut universitari professionalitzat
- MCT: Maîtrise de ciències i tècniques
- EPU: Escola politècnica de la universitat

Els itineraris de medicina i farmàcia es mantenen igual

- L: Llicenciatura
- M: Màster
- S: Semestre
- Licence pro: Llicenciatura professional
- PIP: Itinerari enginyeria politècnica (preparació integrada a les escoles d'enginyeria o escoles politècniques universitàries)

